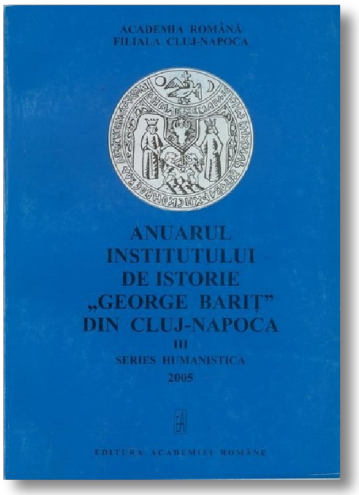

ISSN 1584-4404

Yearbook of the George Barițiu History Institute of Cluj-Napoca
Series *Humanistica*

humanistica.ro

Un model ipotetic pentru comportamentul autonom: baze teoretice

Lucia Faiciuc

How to cite this article:
Faiciuc, Lucia (2005) *Un model ipotetic pentru comportamentul autonom: baze teoretice*, Yearbook of the George Barițiu History Institute of Cluj-Napoca, Series Humanistica, Vol. 3, pp. 41–62. DOI: 10.5281/zenodo.22965580

© 2005: The Publishing House of the Romanian Academy.
Humanistica Yearbook is published online since 2003.
Submit your article to Humanistica Yearbook: secretariat.dcsu@acad-cj.ro

UN MODEL IPOTETIC PENTRU COMPORTAMENTUL AUTONOM: BAZE TEORETICE

Lucia Faiciuc

Institutul de Istorie „George Barițˮ din Cluj-Napoca

Într-un studiu anterior[1], am tratat problema factorilor implicați în determinarea comportamentului autonom şi am încercat integrarea lor într-un model ipotetic explicativ pentru acest tip de comportament, pornind de la cercetările asupra mecanismelor acțiunii. Din cauza limitelor de spațiu, acel studiu s-a concentrat pe identificarea unor astfel de factori şi a legăturilor şi interacțiunilor dintre ei şi mai puțin pe prezentarea datelor din literatura de specialitate şi a argumentelor care au stat la baza elaborării modelului propus (*figura 1*). Studiul de față are ca scop completarea bazei teoretice a modelului printr-o expunere mai amănunțită a teoriilor şi rezultatelor empirice care sunt relevante pentru a stabili modul în care factorii incluşi în model pot contribui la determinarea comportamentului autonom. Totuşi, nici în acest caz, nu e posibilă o abordare exhaustivă a rolului pe care fiecare factor în parte îl are în ceea ce priveşte desfăşurarea autonomă a unei acțiuni. În cele ce urmează, fiecare factor va fi luat în considerare separat şi apoi va fi tratată problema legăturilor şi interacțiunilor dintre componentele modelului, prezentându-se în mod selectiv studii din literatura de specialitate care susțin includerea în model a unui anumit factor sau a unei anumite legături.

1. GRADUL ŞI TIPUL DE STRUCTURARE A PSIHICULUI

Acest factor este în principal legat de structurarea psihicului prin apariția unor instanțe de control, luând forma a ceea ce în literatura de specialitate se numeşte sine. El mai poate include însă şi structuri de personalitate cum sunt structurile valorice cristalizate, atitudinile şi diverse trăsături de personalitate (cea mai importantă fiind, evident, autonomia, considerată ca trăsătură a personalității).

[1] L. Faiciuc, *Factori importanți în determinarea comportamentului autonom*, „Studii şi cercetări din domeniul ştiințelor socio-umaneˮ, vol. 14, Cluj-Napoca, Edit. Argonaut, 2005, p. 89–100.

An. Inst. de Ist. „G. Barițˮ din Cluj-Napoca, Series Humanistica, tom. III, 2005, p. 41–62

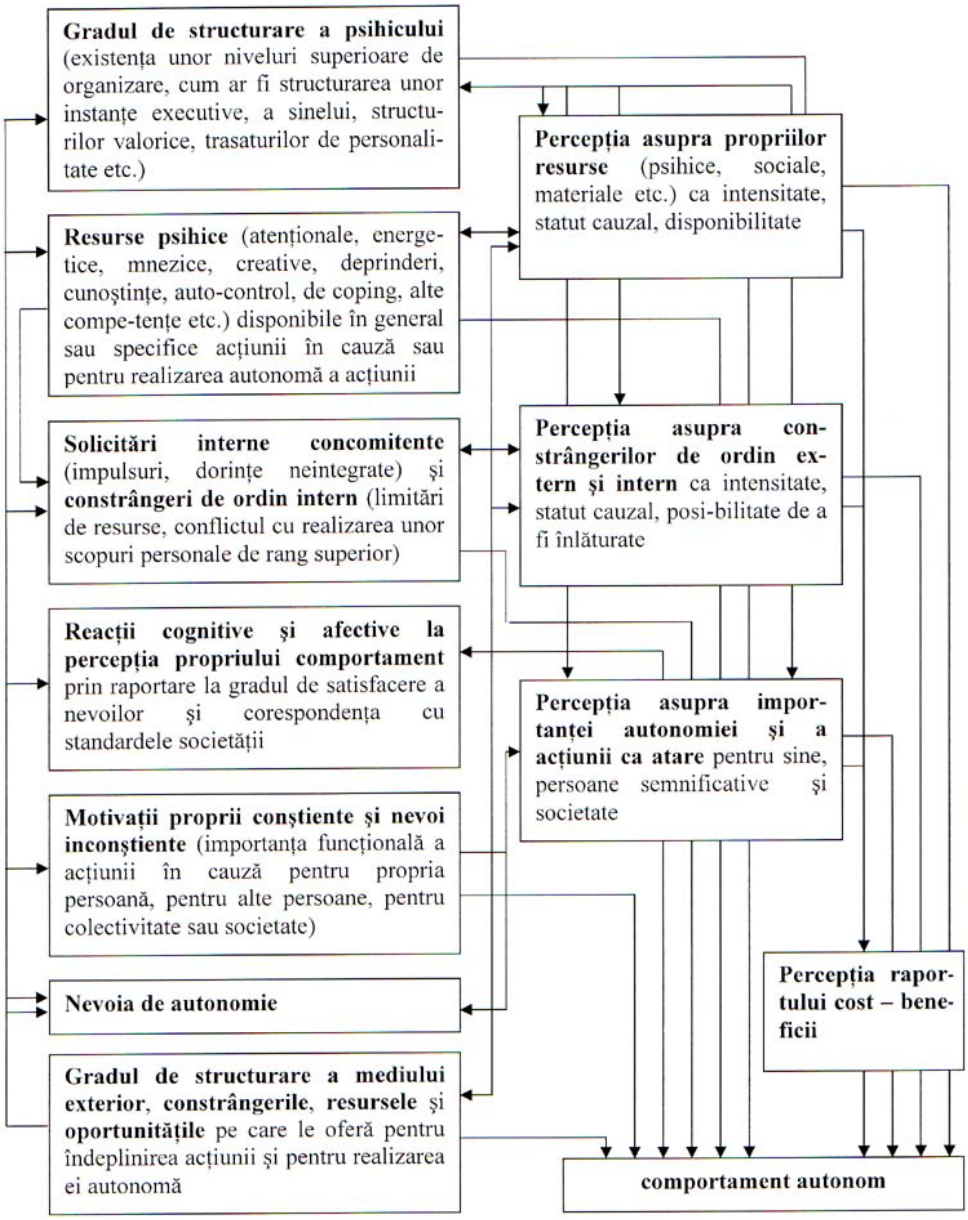

Fig. 1. Model ipotetic pentru determinareacomportamentului autonom.

Câteva din studiile citate mai jos oferă o perspectivă asupra ipotezelor care pot fi formulate în ceea ce privește legătura dintre structurarea psihică și comportamentul autonom.

– Beyers, Goosens, Vansant şi Moors[2] susţin că a doua condiţie în conceperea autonomiei se referă la autenticitate, adică la capacitatea de a reflecta şi susţine propriile dorinţe, valori, fiind vorba de o identificare de ordin secund (de tip recunoaştere sau de tip aprobare) cu dorinţe de prim ordin. Consider că se poate presupune că îndeplinirea acestei condiţii ar putea fi o rezultantă a unui nivel ridicat de structurare a psihicului. E o capacitate emergentă şi mai puţin o competenţă care se obţine prin învăţare.

– Ryan[3] sprijină ideea conform căreia în primul an de viaţă dezvoltarea comportamentului autonom depinde de consolidarea unui sentiment al sinelui şi de emergenţa sentimentului de încredere. Apoi, pe măsură ce se dezvoltă sentimentul sinelui, dezvoltare care se poate pune în legătură cu creşterea nivelului de structurare psihică, valorile şi scopurile care organizează comportamentul devin din ce în ce mai elaborate şi se schimbă ca şi conţinut. Autorul citat pledează pentru o funcţie a sinelui în autonomie şi consideră că, dată fiind dinamica în dezvoltarea sinelui, se poate vorbi şi de o dinamică a autonomiei. De aceea, el e de părere că e justificat să se conceapă autonomia ca o calitate a comportamentului, ideea susţinută şi în studiul de faţă, şi nu ca o problemă a dezvoltării care e rezolvată o dată pentru totdeauna în cursul unei etape din dezvoltare.

– Winnicott (1965)[4] observă că e posibil ca relaţionarea cu ceilalţi să se facă prin intermediul unui sine fals pentru a proteja un sine nucleu în faţa vulnerabilităţii, respingerii sau frustrărilor. Prin urmare, chiar dacă un comportament este susţinut de o instanţă superioară a psihicului, adică de o entitate psihică cu un nivel mai ridicat de structurare, el nu este cu adevărat autonom câtă vreme o astfel de instanţă nu este una autentică, ci una care este construită ca un mecanism de apărare, care se află în conflict cu o altă instanţă, cea care este sprijinită de persoana în cauză în mod necondiţionat.

– Branstädter şi Rothermund[5] consideră că scopurile sunt o proiecţie mintală a sinelui, ideea de scop fiind strâns legată de concepţiile despre sine, de identitate. O idee întrucâtva similară este exprimată şi de Sanderson şi Cantor (1999)[6], care cred că scopurile personale sunt o manifestare a coerenţei personalităţii, a psihicului. Astfel, se poate spune că indivizii nu pot ajunge să formuleze scopuri în

---

[2] W. Beyers, L. Goosens, I. Vansant, E Moors*, A structural Model of Autonomy in Middle and Late Adolescence: Connectedness, Separation, Detachment, and Agency*, „Journal of Youth and Adolescence", 2003, 32, p. 351–365.

[3] R. M. Ryan, *Agency and Organization: Intrinsic Motivation, Autonomy and the Self in Psychological Development*, în: *Nebraska Symposium on Motivation: Developmental Perspectives on Motivation*, J. Jacobs (ed.), Lincoln, NE, University of Nebraska Press, vol. 40, 1993, p. 1–56.

[4] *Ibidem.*

[5] J. Brandtstädter, K. Rothermund, *Intentional Self-Development: Exploring the Interfaces between Development, Iintentionality, and the Self*, în: *Agency, Motivation, and the Life Course (Nebraska Symposium on Motivation*), L. J. Crockett (ed.), Lincoln, NE, University of Nebraska Press, 2002, vol. 48, p. 31–75.

[6] L. J. Crockett, *Agency in the Life Course: Concepts and Processes*, în: *Nebraska Symposium on Motivation*, London, University of Nebraska Press, 2000, 48, p. 1–29.

mod independent, una din posibilele cerințe ale unui comport autonom, câtă vreme nu s-a ajuns la un grad ridicat de coerență în cadrul personalității, până când nu se va fi coagulat un sine ca manifestare a gradului mai ridicat de structurare. Existența mai multor instanțe de control ale psihicului care se află în conflict sau care sunt independente una de alta fac dificilă apariția unui comportament autonom, câtă vreme o caracteristică a sa este aceea că trebuie să fie susținut de către individul care îl execută. Or, câtă vreme nu există o astfel de instanță care să dea autorizare și susținere sau există mai multe instanțe de control, aflate în conflict, nu este posibilă o astfel de susținere unitară.

– Tot Brandstädter și Rothermund (2002)[7] sunt de părere că o identitate complexă, multifațetată, poate crește ajustarea flexibilă a scopurilor prin creșterea posibilității de substituire a scopurilor și creșterea accesibilității opțiunilor alternative. Consider că o astfel de ajustare a scopurilor personale la resursele existente oferă posibilitatea identificării cu aceste scopuri, răspunsul la constrângerile care provin din insuficiența resurselor fiind unul activ, care nu preia automat modalități de reacție descoperite în exterior, adoptate doar prin forța împrejurărilor, fără a primi aprobarea din partea instanțelor sinelui. Implicit, astfel de modalități de răspuns vor avea un grad redus de autonomie.

– Andersen și Chen[8] au distins între un concept de sine curent, de lucru, care e un sine care se activează în funcție de un context particular, care preia aspecte din sinele care e asociat acelui tip de context. Se poate presupune că pentru ca un comportament să fie cu adevărat autonom ar trebui să existe o integrare a diferitelor niveluri ale definirii de sine într-un singur cadru.

– Referindu-se tot la diferitele tipuri de sine, Andersen și Chen[9] constată că auto-reglarea ar putea fi de mai multe tipuri: în serviciul sinelui personal, față de aceea în serviciul sine-urilor sociale (adică a persoanei identificate cu un grup). Ei remarcă faptul că și auto-reglarea personală poate fi socială, prin aceea că persoane semnificative pot avea un rol important în determinarea necesității auto-reglării auto-protective, dar în acest caz e vorba, totuși, tot de slujirea unor scopuri personale. Conform autorilor citați, prin schimbarea referentului care e implicat în auto-reglare (sine personal, relațional sau colectiv) se schimbă mijloacele și scopurile auto-reglării. S-ar putea considera că pentru ca o acțiune să fie autonomă nu e esențial scopul pentru care se face auto-reglarea (dacă e personal sau nu), ci modul cum se face aceasta (de ex., dacă e legată de o persoană semnificativă sau nu). Pentru Andersen și Chen[10], o auto-reglare relațională (în raport cu un sine relațional și cu scopuri relaționale) poate fi mai auto-determinată, mai autonomă, decât una personală (realizată în raport cu scopuri personale). În concepția lor,

[7] J. Brandtstädter, K. Rothermund, *op. cit.*

[8] S. M. Andersen, S. Chen, *The Relational Self: An Interpersonal Social-Cognitive Theory*, „Psychological Review", 2002, 109, p. 619–645.

[9] *Ibidem.*

[10] *Ibidem.*

sinele e în mod fundamental întreţesut cu persoane semnificative şi, de aceea, nu putem vorbi de independenţă, ci doar de grade de interdependenţă, adică de grade sau tipuri de auto-definire.

– Când psihicul are un nivel ridicat de structurare se formează atitudini, care şi ele au un rol în determinarea comportamentului autonom. Conform teoriei lui Ajzen şi Fishbein[11], importante pentru determinarea unei acţiuni nu sunt atât atitudinile generale faţă de obiectul acelei acţiuni, cât atitudinile faţă de comportament. S-ar putea spune că un comportament este cu atât mai autonom cu cât el e într-o concordanţă mai mare cu atitudinile care sunt legate de realizarea acelui comportament. Însă, aşa cum arată o serie de cercetări citate de Ajzen şi Fishbein[12], legătura dintre atitudini şi comportament poate fi mediată de o serie de factori, printre care se numără accesibilitatea ş stabilitatea unei atitudini, dar şi trăsături de personalitate cum ar fi tendinţa de auto-monitorizare, conştiinţa de sine şi nevoia de cogniţie.

2. RESURSE PSIHICE

Acest factor se poate referi la resurse psihice diverse: atenţionale, energetice, de auto-control, mnezice, creative, metacognitive, deprinderi, cunoştinţe, de coping etc. În cele de mai jos, se va trata în mod selectiv (făcându-se referire doar la unele resurse, mai speciale) problema legăturii dintre acest factor şi comportamentul autonom, citându-se studii care susţin o astfel de legătură şi dau câteva indicii despre natura sa.

– Beyers, Goosens, Vansant & Moors[13] consideră că ar exista două tipuri de condiţii în conceperea autonomiei. Prima s-ar referi la competenţă şi se referă la competenţa privind gândirea raţională, auto-controlul, lipsa stărilor patologice.

– Deşi există tendinţa de a echivala auto-controlul şi auto-reglarea cu autonomia, sunt de părere că auto-controlul e doar un mijloc în realizarea unui comportament autonom şi, de aceea, e trecut la capitolul resurse psihice. Auto-controlul ar putea fi important pentru un comportament autonom în măsura în care permite anihilarea acelor procese interne care fac ca o persoană să fie vulnerabilă la apariţia unor distractori atunci când e angajată într-o acţiune generată intern, având legătura cu funcţia executivă. Auto-controlul, definit în sens restrâns ca un control al acţiunii pe baza unui model intern şi prin monitorizare proprie, nu are un rol important în definirea acelei părţi din autonomia unei acţiuni care se referă la motivaţia care susţine acţiunea şi definirea scopurilor în baza cărora se desfăşoară acţiunea. În plus, în anumite condiţii, auto-controlul poate fi în detrimentul dezvoltării comportamentului autonom. Un astfel de caz este acela la care face

[11] I. Ajzen, M. Fishbein, *The Influence of Attitudes on Behavior*, în: *The handbook of Attitudes*, D. Albarracín, B. T. Johnson şi M. P. Zanna (eds.), Mahwah, NJ, Erlbaum, 2005, p. 173–221.

[12] *Ibidem.*

[13] W. Beyers, L. Goosens, I. Vansant, E Moors, *op. cit.*

referire Ryan[14] care arată că o concentrare exclusivă pe eficacitatea obținerii rezultatului scontat şi, prin urmare, un tip de auto-control în care se dă prioritate absolută atingerii scopului propus, împiedică analiza critică a motivelor pentru care se caută obținerea acelui scop sau dacă urmărirea lui mai e în acord cu autonomia şi integrarea.

– Importanță în determinarea comportamentului autonom ar putea avea şi ceea ce Clausen (1991)[15] numeşte competența în planificare, adică o abilitate socio-cognitivă de a evalua propriile eforturi şi a răspunsurilor altora la ele, de a fi consecvent în urmărirea scopurilor. O astfel de competență s-ar dobândi la sfârşitul adolescenței, dar efectele utilizării ei ar depinde de contextul socio-cultural. Despre o competență în planificare vorbesc şi Shunkoff şi Phillis (2000)[16] în contextul studiului dezvoltării funcției executive. În acest context , ei remarcă o trecere de la competența în planificarea unor secvențe simple de comportament până la aceea care apare în perioada adolescenței, de planificare a unor secvențe complexe.

– Schmeichel, Vohs şi Baumeister (2003)[17] susțin existența unor resurse generale ale sinelui care seamănă cu energia sau puterea, care se cheltuie ori de câte ori sinele exercită un control asupra răspunsurilor. Rezultatele unui studiu experimental realizat de autorii citați au indicat o scădere a performanței într-o a doua sarcină de auto-reglare ca rezultat al consumării resurselor disponibile de către o primă sarcină de auto-reglare. Alte cercetări citate în studiul lor arată că această presupusă resursă limitată a sinelui poate fi scăzută şi de realizarea altor funcții executive ale sinelui cum ar fi luarea deciziilor în mod deliberat, inițierea unui răspuns activ, procesele superioare de gândire care solicită funcția executivă.

– Consider că posibilitatea auto-reglării unei acțiuni şi, indirect, a unui comportament autonom, depinde şi de competența persoanei în a formula scopuri abstracte şi apoi de a le transforma în scopuri concrete prin proceduralizarea lor, competența de a reuşi îmbinarea scopurilor proximale cu cele distale. În plus, pentru menținerea intențiilor auto-reglatorii pe termen lung ar putea fi importante, după cum indică Brandstädter şi Rothermund[18], capacitatea de a formula scopuri intermediare (scopuri care ar fi mai mult asociate unor întăritori tangibili) sau capacitatea de a vizualiza stările scop intenționate. Indirect, în aceste situații se poate menține, datorită auto-reglării, şi caracterul autonom al acțiunii inițiate.

– Cleermans şi Jiménez[19] sunt de părere că posibilitatea unei persoane de a controla reprezentările sale şi modul cum acestea influențează comportamentul depinde de cât de tare sau de slabă e o reprezentare care se doreşte a fi controlată

[14] R. M. Ryan, *op. cit.*

[15] L.J. Crockett, *op. cit.*

[16] *Ibidem*.

[17] B. J. Schmeichel, K.D. Vohs, R.F. Baumeister,. *Intellectual Performance and Ego Depletion: Role of the Self in Logical Reasoning and other Information Processing,* „Journal of Personality and Social Psychology", 2003, 85, p. 33–46.

[18] J. Brandtstädter, K. Rothermund, *op. cit.*.

[19] A. Cleeremans, L. Jiménez, *Implicit learning and consciousness: A graded, dynamic perspective*, în: *Implicit Learning and Consciousness*, R.M. French şi A. Cleeremans (eds.), UK, Hove, Psychology Press, 2002, p. 1–40.

(puterea sa fiind dată de numărul unităților de prelucrare implicate şi de nivelul lor de activare). În concepția lor, deopotrivă o reprezentare tare, ca şi una slabă, sunt greu de controlat, controlul maxim putându-se exercita asupra acelor reprezentări care sunt suficient de puternice încât să înceapă să influențeze comportamentul în mod semnificativ şi independent de alte reprezentări, darn nu atât de puternice încât să nu mai poată fi controlate, dominând procesele de prelucrare a informațiilor în curs. Astfel de reprezentări cu nivel mediu de putere sunt, conform autorilor citați, reprezentările conştiente. Prin urmare, s-ar putea presupune că pentru a avea un comportament autonom e important ca o persoană să dispună ca resurse de reprezentări implicate în acel comportament care să fie conştiente şi să aibă un nivel mediu de putere, ele fiind cele mai controlabile. De asemenea, se poate presupune că o parte din reprezentările care sunt mai puțin controlabile sunt acelea slabe, care se formează prin influența unor motivații inconştiente sau prin stimuli subliminali, sau cele deosebit de puternice care se formează prin acte îndelung repetate sau sub influența unor stări afective puternice, care datorită intensității lor nu pot fi controlate. Se poate conchide că astfel de reprezentări contribuie la subminarea desfăşurării autonome a unei acțiuni.

3. SOLICITĂRI INTERNE CONCOMITENTE ŞI CONSTRÂNGERI DE ORDIN INTERN

Acest factor este un factor care consider că e important în mod specific în momentul realizării unei acțiuni, putând să împiedice desfăşurarea sa într-un mod autonom. Este un factor strâns legat gradul de structurare a psihicului şi de nivelul resurselor psihice disponibile în general. El se referă la resursele disponibile la momentul realizării acțiunii, resurse care depind de solicitările interne concomitente: alte sarcini sau alte motivații. De asemenea, anumite impulsuri sau nevoi care nu sunt conştientizate, nu au fost integrate la nivelurile superioare ale psihicului vor putea determina o percepție distorsionată a propriilor resurse, a solicitărilor din mediul intern şi extern, ceea ce va face ca ceea ce e perceput ca fiind constrângere externă să fie de fapt doar o constrângere internă, auto-impusă.

Reacții cognitive şi afective la percepția propriului comportament

Una din căile prin care feed-back-ul cu privire la natura propriului comportament şi reacția cognitivă şi afectivă la percepția acestui feed-back pot influența apariția şi menținerea unui comportament autonom este sugerată de o idee formulată de Caspi, Bem şi Elder (1989)[20]. Autorii citați susțin că paternurile comportamentale se stabilizează prin două căi: prin continuitate interactivă şi prin continuitate cumulativă. Continuitatea interactivă se referă la faptul că indivizii promovează consistența în comportamentul lor de-a lungul timpului prin

[20] L. J. Crockett, *op. cit*

interacțiunea cu alții, în modalități caracteristice, care provoacă răspunsuri reciproce. Continuitatea cumulativă se referă la faptul că paternurile comportamentale sunt menținute prin acumularea progresivă a consecințelor lor. Reacțiile cognitive şi afective la propriul comportament joacă un rol în menținerea ambelor tipuri de continuități. Consider că apariția continuității în comportament denotă structurarea unui comportament propriu, caracteristic şi, prin aceasta, autonom. Pentru ca un patern de comportament autonom să se stabilizeze e posibilă contribuția ambelor tipuri de continuități.

4. MOTIVAȚII PROPRII CONŞTIENTE ŞI NEVOI INCONŞTIENTE

Factorul discutat se referă la acele motivații mai mult sau mai puțin conştientizate şi la nevoi inconştiente care sunt legate în mod direct sau indirect de acțiunea în cauză şi de desfăşurarea ei într-un mod autonom, putând contribui la susținerea sa energetică sau dimpotrivă la retragerea unei astfel de susțineri. Cercetările citate mai jos oferă argumente în sprijinul rolului jucat de acest factor.

– Gagné[21] a arătat, bazându-se pe studii empirice că dacă nevoile de bază postulate de Deci şi Ryan (1985)[22] – de autonomie, competență şi relaționare – nu sunt satisfăcute, persoanele tind să se centreze asupra propriei persoane. Prin urmare comportamentele de tip prosocial vor fi, implicit, mai puțin autonome, valorile sociale fiind mai puțin internalizate, reglarea unor astfel de comportamente realizându-se nu din interior, ci mai mult pe baza controlului extern (prin recompense sau pedepse, de ex.). Concluzia lor se întemeiază pe un studiu longitudinal asupra a două loturi de adolescenți. Adolescenții din primul lot aveau mame dominatoare şi distante, cei din al doilea lot mame care ofereau sprijin, erau cooperante şi apropiate afectiv. Autoarea cercetării a descoperit că, în timp, adolescenții din primul lot tind să valorizeze mai mult succesul financiar decât valorile comunității în comparație cu adolescenții din al doilea lot şi această diferență se păstrează şi atunci când s-au luat în considerare valorile promovate de mame (Kasser et al., 1995)[23].

– Deci şi Ryan (1991)[24] susțin pe baza studiilor realizate de ei şi colaboratorii lor că pentru ca un comportament să fie reglat autonom, printr-o motivație intrinsecă, e necesar să fie satisfăcute toate cele trei nevoi fundamentale ale unui

[21] M. Gagné, *The role of autonomy support and autonomy orientation in prosocial behavior engagement*, „Motivation and Emotion", 2003, 27, p. 199–223.

[22] E.L. Deci, R.M. Ryan, *A Motivational Approach to Self: Integration in Personality*, în: *Nebraska Symposium on Motivation*, London, University of Nebraska Press, 1991, 38, p. 237–287.

[23] M. Gagné, *op. cit.*

[24] E.L. Deci, R.M. Ryan, *op. cit.*

om aşa cum sunt postulate ele de autorii citaţi: nevoia de autonomie, de competenţă şi de relaţionare.

– Conform lui de Charms (1968)[25], dincolo de nevoia de autonomie, indivizii umani pot invoca alte motive de bază pentru a exercita controlul şi pentru a-şi exprima sinele ca agent.

– Motivaţiile proprii conştiente şi nevoile inconştiente vor determina formularea unor scopuri care vor ghida acţiunea care se poate desfăşura autonom sau nu. În unele situaţii, tipul de scop generat va influenţa caracterul autonom al comportamentului viitor. Astfel, de ex., conform lui Dweck[26], în acele situaţii când prin acţiune se urmăreşte realizarea unei sarcini, două tipuri de scopuri pot ghida acţiunea: realizarea unei performanţe, adică câştigarea unei aprecieri favorabile a competenţei sau evitarea uneia aprecieri nefavorabile şi învăţarea, adică creşterea competenţei. După opinia lui Dweck[27], urmărirea primului tip de scop favorizează dezvoltarea pe viitor a comportamentului de tip neajutorat, ca o consecinţă a obstacolelor şi greşelilor care pot să apară. În schimb, scopurile de al doilea tip, favorizează o interpretare a obstacolelor şi greşelilor ca o parte a învăţării, ca fireşti în urmărirea drumului către acest tip de scop, ceea ce va determina un comportament orientat pe dobândirea controlului în situaţiile confruntării cu eşecul.

5. NEVOIA DE AUTONOMIE

Acest factor este de fapt parte integrantă a celui precedent. El este tratat, totuşi, în mod separat, pe de o parte datorită importanţei sale în susţinerea energetică şi orientarea către un comportament de tip autonom şi, pe de altă parte, datorită faptului că însăşi existenţa sa şi statutul de nevoie fundamentală au încă un caracter ipotetic. Nevoia de autonomie ca nevoie fundamentală alături de nevoia de competenţă şi nevoia de relaţionare ca nevoi înnăscute a fost postulată de către Deci şi Ryan (1985)[28]. Această nevoie de autonomie, care ar determina o susţinere a unui comportament printr-o motivaţie intrinsecă este o nevoie care se consideră a varia de la un individ la altul. La persoanele la care o astfel de nevoie este scăzută se poate întâlni o orientare motivaţională spre controlul extern al acţiunii (prin recompense şi pedepse, prin programări şi planificări făcute de alţii) sau o orientare spre lipsa de motivaţie în desfăşurarea acţiunilor[29].

---

[25] L.J. Crockett, *op. cit*.

[26] C. Dweck, *Self-Theories and Goals: Their Role in Motivation, Personality, and Development*, în: *Perspectives on Motivation. Nebraska Symposium on Motivation, 1990,* R.A. Dienstbier (ed.), Lincoln, NE, University of Nebraska Press. 1991, p. 199–236.

[27] *Ibidem.*

[28] E.L. Deci, R.M. Ryan, *op. cit.*

[29] *Ibidem.*

6. GRADUL DE STRUCTURARE A MEDIULUI EXTERIOR, CONSTRÂNGERILE, RESURSELE ŞI OPORTUNITĂŢILE PE CARE LE OFERĂ

Factorul în cauză se referă mai mult la mediul social şi face referire deopotrivă la aspectele de mediu care privesc în mod specific acţiunea în cauză şi la acelea care se referă la desfăşurarea sa autonomă. Studiile citate în cele ce urmează ilustrează modul în care acestor factor poate contribui la determinarea comportamentului autonom.

– Ryan(1993)[30] a evidenţiat rolul pe care un mediu extern care să ofere oportunităţi pentru dezvoltarea autonomiei este esenţial pentru apariţia unui comportament autonom. Într-un mod paradoxal, care pare a veni în contradicţie cu cercetări anterioare[31], un astfel de mediu este, printre altele, unul în care să fie satisfăcută nevoia de relaţionare[32]. El este important pentru că favorizează procesul de internalizare a valorilor sociale. În sprijinul acestei teze vin, de ex., datele cercetării realizate de Parpal & Maccoby (1985)[33]: copiii cărora li s-a permis să deţină controlul în timpul perioadei de joc nu s-au opus cererii de a ridica o jucărie comparativ cu cei cărora nu li s-a permis un astfel de control, astfel că relaţiile reciproce tind să încurajeze „acceptarea" influenţelor. În acest caz nu e însă vorba de heteronomie pentru că influenţele nu sunt acceptate superficial, ci sunt adoptate prin integrarea în structura psihică personală. De asemenea, Ryan[34] prezintă datele unei cercetări care susţin ipoteza că elevii care se simt detaşaţi faţă de adulţi au o auto-reglare mai scăzută. Autorul citat face însă observaţia că nu relaţionarea în sine contează pentru apariţia comportamentului autonom, ci motivele acestei relaţionări, tipul acesteia. Astfel, ceea ce e important este ca în cadrul acestei relaţionări, părintele sau alte persoane semnificative să adopte cadrul de referinţă al copilului în modul cum organizează propriile răspunsuri şi ceea ce îi oferă acestuia.

– Dacă mediul este astfel structurat încât pot să apară obstacole în desfăşurarea autonomă a unei acţiuni se poate ca fenomenul să joace un rol important în menţinerea autonomiei, cel puţin pe termen scurt. Astfel, Brandstädter şi Rothermund[35] arată că tendinţa de concentrare a atenţiei pe scop şi chiar de eliminare a distractorilor poate să fie iniţial intensificată şi chiar să apară o creştere în valenţa scopului blocat datorită reactanţei (Wright şi Brehm, 1989)[36].

– Deci şi Ryan[37] consideră ca există trei aspecte ale mediului social importante pentru comportamentul autonom. Primul este acela al sprijinirii autonomiei, fiind opus controlului, caracterizat prin furnizarea oportunităţilor de

[30] R.M. Ryan, *op. cit.*
[31] L. Steinberg, A. Morris, *Adolescent Development*, „Annual Review of Psychology", 2001, 52, p. 83–110.
[32] R.M. Ryan, *op. cit.*
[33] *Ibidem*.
[34] *Ibidem.*
[35] J. Brandtstädter, K. Rothermund, *op. cit.*
[36] *Ibidem.*
[37] E.L. Deci, R.M. Ryan, *op. cit.*

alegere liberă, minimizarea presiunii de a realiza o performanţă într-un anumit fel, încurajarea iniţiativei, relaţii care răspund la cadrul de referinţă al agentului care realizează acţiunea. Al doilea aspect se referă la gradul de structurare a mediului şi descrie măsura în care contingenţele rezultatelor comportamentului pot fi înţelese, în care expectaţiile sunt precise şi în care se oferă feed-back. Al treilea aspect este cel al implicării, adică a gradului în care alte persoane semnificative sunt interesate şi dedică timp şi energie într-o relaţie, resursele psihice astfel oferite putând oferi un sprijin necesar în clarificare dorinţelor şi preferinţelor pe care le are copilul, mai ales când ele sunt confuze. Conform autorilor citaţi, contextele sociale care sprijină autonomia sunt cele care oferă un grad mediu de structurare şi o implicare optimă a altora în vederea încurajării auto-determinării.

7. PERCEPŢIA ASUPRA PROPRIILOR RESURSE

Efectul resurselor psihice disponibile în determinarea unui comportament autonom nu este doar unul direct, ci şi unul indirect, mediat fiind de factorul percepţiei pe care o are o persoană privitor la resursele de care dispune. Studiile citate mai jos încearcă să surprindă aspecte ale implicării acestui factor.

– Efectul percepţiei asupra propriilor resurse, mai ales a propriilor competenţe şi a succesului în realizarea scopurilor propuse, este diferit după cum în joc sunt scopuri pe termen scurt sau pe termen lung. În acest sens Deci şi Ryan (1995)[38] fac referire la date care indică faptul că realizarea unor scopuri proximale se asociază pozitiv cu sentimentul de succes şi auto-eficacitate, lucru care nu e valabil pentru realizarea scopurilor pe termen lung, acestea asociindu-se pozitiv doar cu creşterea motivaţiei intrinseci. Plecând de la teza autorilor că motivaţia intrinsecă e mai importantă decât percepţia competenţei în determinarea comportamentului autonom, se deduce că o importanţă mai mare o are percepţia pe care o au indivizii cu privire la realizarea scopurilor pe care şi le-au propus pe termen lung. O idee similară este susţinută şi de King (1998)[39] care consideră că formularea unor scopuri mai abstracte, care să se refere la întreaga viaţă, care să fie însă legate de scopuri concrete, nelimitarea doar la scopurile concrete, indică o convingere implicită în potenţialul de control asupra propriului destin şi realizarea unor astfel de scopuri oferă o profundă experienţă a calităţii de agent. Consider că o astfel de experienţă, o astfel de percepţie, poate încuraja şi întări pe viitor angajamentul în noi comportamente de tip autonom.

– În legătură cu percepţia propriilor resurse poate fi pus un construct important propus de Bandura (1991)[40] pentru a explica comportamentul agentic, autonom, şi anume acela de auto-eficacitate. În viziunea acestuia, percepţia asupra

[38] L.J. Crockett, *op. cit.*
[39] *Ibidem.*
[40] A. Bandura, *Self-Regulation of Motivation Through Anticipatory and Self-Reflactive Mechanisms*, în: *Nebraska Symposium on Motivation*, London, University of Nebraska Press, 38, 1991, p. 69–165.

propriei eficacități ar avea mai multe roluri: de creştere a persistenței şi a resurselor flexibilității strategice, în primul rând, de influențare în alegerea scopurilor, favorizând alegerea acelora care oferă o provocare mai mare, în la doilea rând şi, în final, influențează coping-ul, modul de evaluare a stresorilor (favorizează o percepție a sarcinilor ca provocări, concentrarea pe oportunități şi nu pe riscuri). Ceea ce Ajzen şi Fishbein (2005)[41] numesc convingeri legate de control se suprapun în mare măsură cu ceea ce Bandura (1991)[42] numeşte auto-eficacitate, astfel de convingeri influențând modul de percepție a propriilor resurse şi a contribuției lor la realizarea comportamentului.

– Printre percepțiile asupra propriilor resurse s-ar putea înscrie ca având un rol deosebit cele care conduc la formarea convingerilor privitoare la deținerea controlului. În concepția lui Brandstädter şi Rothermund (2002)[43] astfel de convingeri modelează selecția scopurilor, abordarea de sarcini mai dificile, formarea „competenței de planificare" (Clausen, 1991)[44], creşterea persistenței în depăşirea obstacolelor (Bandura, 1989)[45]. Nu doar percepția unui control ridicat poate favoriza autonomia în desfăşurarea unui comportament. Percepția unui control redus poate duce la generarea unor "scopuri de învățare" (Dweck şi Leggett, 1988)[46], ceea ce va duce la extinderea resurselor privind competențele şi cunoştințele disponibile, dar acest lucru se va întâmpla doar în contextul specific în care deficitul de control nu e atribuit unor factori personali sau legați de situație care să fie considerați ca stabili şi ireversibili.

8. PERCEPȚIA ASUPRA CONSTRÂNGERILOR DE ORDIN EXTERN ŞI INTERN

La fel ca şi în cazul factorului antecedent, acest factor joacă un rol mediator pentru efectele pe care le pot avea factorii care se referă la caracteristicile mediului extern şi intern, privitor la solicitările şi constrângerile pe care le impun.

Luând în considerare efectul percepției mediului exterior şi a celui interior merită să fie remarcat faptul că ceea ce contează nu sunt doar solicitările şi constrângerile percepute în prezent, ci şi cele percepute ca putând fi predominante în viitor.

Cu scop ilustrativ pentru rolul pe care acest factor îl poate avea în determinarea comportamentului autonom se pot cita rezultatele unui studiu realizat de Graham, Hudley şi Williams (1992)[47]. Aceştia au arătat că acei copii care au o

[41] I. Ajzen, M. Fishbein, *op. cit.*
[42] A. Bandura, *op. cit.*.
[43] J. Brandtstädter, K. Rothermund, *op. cit.*
[44] *Ibidem.*
[45] *Ibidem.*
[46] *Ibidem.*
[47] E.A Skinner, K. Edge, *Parenting, Motivation, and the Development of coping*, în: *The Nebraska Symposium on Motivation: Motivation, Agency, and the Life Course*, L.J. Crockett (ed.), Lincoln NB, University of Nebraska Press, 2002, p. 77–143.

autonomie mai scăzută au şi un acces mai redus la preferinţele lor reale şi, în general, se aşteaptă ca alţii să facă presiuni asupra lor şi să-i oblige să se supună. Autorii citaţi arată că în situaţia în care copiii tind să evalueze cerinţele mediului ca şi coercitive şi să vadă intenţiile partenerului ca fiind ostile, copiii pot reacţiona cu mânie, rigiditate, comportament opoziţional şi, grăbindu-se să se opună, neglijează oportunitatea care li se oferă de a-şi forma şi apăra scopuri autonome şi de a cunoaşte scopurile reale ale celorlalţi şi modul cum le pot coordona cu ale lor.

În legătură cu modul de percepţie a mediului pot fi puse două constructe: cel de locus intern de control şi acela de locus extern de control (Rotter, 1966)[48], ambele făcând referire la tipul de atribuţii cauzale pe care le face un individ, la convingerile pe care le are asupra modului în care se produc schimbările din mediul exterior, de măsura în care acestea pot sau nu fi influenţate de comportamentul său.

9. PERCEPŢIA ASUPRA IMPORTANŢEI AUTONOMIEI ŞI A ACŢIUNII AUTONOME CA ATARE

Acest factor este un factor care presupun că are un rol moderator pentru efectele pe care le pot exercita factorii care se referă la motivaţiile proprii conştiente şi nevoile inconştiente, la nevoia de autonomie, precum şi la modul de structurare a mediului exterior în ceea ce priveşte cerinţele şi solicitările acestuia. Consider că, dincolo de efectul direct pe care îl pot avea aceşti factori, conştientizarea propriilor motivaţii şi a solicitărilor reale ale mediului în ceea ce priveşte autonomia poate avea un efect de modulare a efectelor factorilor amintiţi.

10. PERCEPŢIA ASUPRA RAPORTULUI COST-BENEFICII ÎN REALIZAREA UNUI COMPORTAMENT AUTONOM

Rolul acestui factor îl consider a fi unul integrator şi mediator pentru toţi ceilalţi factori. Se poate presupune că pentru fiecare comportament o persoană decide sau nu să îl desfăşoare în mod autonom după rezultatul raportului între costul şi beneficiile pe care le-ar avea un astfel de comportament. O specificare a modului în care operează acest factor o aduce Brandstädter şi Rothermund[49]. Conform acestora, atunci când, ca urmare a percepţiei scăderii competenţei şi resurselor în realizarea unei performanţe, se fac eforturi compensatorii (prin preluarea unor resurse de la alte activităţi în curs şi prin creşterea efortului de a obţine resurse specifice pentru activitatea vizată) se ajunge la un moment dat la un

[48] B. De Brabander, J. Hellemans, C. Boone, *Selection Pressure Induces a Shift Towards more Internal Scores on Rotter's 1-E Locus of Control Scale*, „Current Research in Social Psychology", 1999, 4.

[49] J. Brandtstädter, K. Rothermund, *op. cit.*

prag în care raportul cost-beneficii devine nefavorabil. Într-o astfel de situație, putem considera că persoana va renunța a mai consuma resurse personale pentru a asigura desfăşurarea autonomă a unei acțiuni, chiar dacă aceasta aduce beneficii, cum ar fi cele obținute prin gratificarea nevoii de autonomie.

11. LEGĂTURI ŞI INTERACȚIUNI ÎNTRE FACTORI

După cum se poate sesiza şi din *figura 1*, există multiple legături şi interacțiuni între factorii menționați, putându-se conchide în final că toți factorii sunt legați între ei, direct sau indirect. În cele ce urmează vom discuta mai pe larg doar câteva din aceste legături şi interacțiuni, mai ales cele care nu au doar un statut pur ipotetic, ci sunt susținute şi de datele unor studii empirice.

– Se poate face observația că nivelul de structurare a psihicului va determina şi gradul de influență a factorilor care se referă la percepția propriilor resurse, a caracteristicilor mediului intern şi extern şi a importanței acțiunii autonome. Doar un nivel ridicat al dezvoltării psihice va furniza competențele metacognitive necesare percepției propriilor resurse şi posibilitatea de a conştientiza propriilor motivații şi influențele din mediul extern şi intern, ca şi posibilitatea de a distinge între cele din urmă.

– E important să se menționeze rolul semnificativ al feed-back-ului venit din exterior (care poate fi integrat în factorul privitor la gradul de structurare a mediului exterior) în determinarea factorilor privitori la percepția asupra propriilor resurse, asupra importanței autonomiei şi a acțiunii autonome în speță şi în influențarea reacțiilor cognitive şi afective la percepția propriului comportament. În acest context, se impune a se aminti opinia exprimată de Ryan[50] după care feed-back-ul în ceea ce priveşte competența nu va promova motivația intrinsecă, considerată de autorul citat ca o bază a comportamentului autonom, decât dacă el apare într-un context care să permită autonomia. Adică nu e suficient ca o persoană să fie ajutată să îşi perceapă propria competență, dacă acțiunile în care demonstrează competență nu sunt susținute de către acea persoană, nu provin de la sinele acelei persoane.

– Legătura dintre nivelul de structurare al psihicului şi mai ales competențele privitoare la auto-reglare este susținută prin studii cum sunt cele ale lui Kopp (1982)[51], Demetriou (2000)[52]. Primul stabileşte cinci niveluri ale auto-reglării corespunzătoare unor niveluri de ansamblu ale dezvoltării psihice. Al doilea autor menționat adaugă o a şasea etapă, numită auto-reglarea strategică, care consider că are cea mai mare importanță pentru determinarea comportamentului autonom. Este vorba de o etapă în care principalele scopuri şi obiective sunt integrate într-un plan supraierarhic şi care ar începe conform autorilor citați după vârsta de nouă ani.

[50] R.M. Ryan, *op. cit.*
[51] L.J. Crockett, *op. cit.*
[52] *Ibidem.*

– Există o legătura între o componentă importantă a factorului mediului extern atunci când e vorba de comportamentul autonom al copiilor şi adolescenţilor, şi anume influenţa părinţilor, şi factorul resurse, mai ales în ceea ce priveşte competenţa şi deprinderile de auto-reglare. Părinţii sunt cei care contribuie în mod major la achiziţionarea unor astfel de deprinderi care vor sta la baza competenţei în planificare (Crockett, 2000)[53].

– Tipul de scop ales ar depinde în opinia lui Dweck (1991)[54] de aspectul particular al sinelui care e mai pregnant pentru un copil. Putem emite ipoteza că în funcţie de nivelul de dezvoltare a sinelui se va activa mai pregnant un aspect particular faţă de altele. De asemenea, tipul de aspect activat ar putea fi influenţat de natura mediului social (ce anume se solicită din exterior) şi de nivelul competenţei şi mai ales de percepţia pe care o poate avea copilul asupra nivelului acesteia.

– Importanţa resurselor în determinarea comportamentului autonom trebuie privită nu doar prin prisma nivelului lor absolut, cât şi prin aceea a gradului lor de utilizare şi a eforturilor pe care le face individul pentru a le dezvolta. Astfel, dacă nevoia de autonomie e ridicată, atunci se poate presupune că mobilizarea acestor resurse pentru a permite desfăşurarea unui comportament autonom va fi mai mare. De asemenea, o nevoie de autonomie crescută va determina apariţia acelor comportamente care să permită dezvoltarea acestor resurse personale şi care orientează către o utilizare mai eficientă a resurselor interne şi a celor externe. În plus, când autonomia e importantă pentru individ, atitudinea sa va fi una proactivă, încercând să se pregătească din timp pentru apariţia acelor situaţii în care pot să apară obstacole şi constrângeri în realizarea autonomă a unei acţiuni pe care şi-a propus-o.

– Brandstädter şi Rothermund[55] menţionează doi factori importanţi pentru dezangajarea de la un scop: importanţa şi centralitatea sa şi probabilitatea succesului de a-l realiza. Prin urmare, considerând realizarea autonomă a unei acţiuni ca un scop, am presupus că pentru păstrarea caracterului autonom al unei acţiuni trebuie luate în vedere importanţa pe care o are autonomia şi caracterul autonom al unei acţiuni pentru un anumit individ şi, pe de altă parte, probabilitatea ca el să poată desfăşura în mod autonom o acţiune care se bazează pe percepţia sa asupra resurselor de care dispune şi asupra constrângerilor, obstacolelor, oportunităţilor din mediul extern.

– În sprijinul ideii că reacţiile cognitive şi afective la percepţia propriului comportament joacă un rol în determinarea răspunsului autonom, precum şi al influenţei pe care o poate avea mediul extern asupra acestor reacţii, se pot aduce

[53] *Ibidem.*
[54] C. Dweck, *op. cit.*
[55] J. Brandtstädter, K. Rothermund, *op. cit.*

cercetările realizate de către Koole[56]. Rezultatele sale aduc argumente şi în sprijinul rolului pe care modul de structurare a psihicului şi natura resurselor de care dispune un individ pot influența autonomia comportamentului său. Autorul citat susține că apărarea volițională e un moderator important al efectelor cerințelor externe asupra funcționării autonome. El e de părere că dacă deprinderile de apărare volițională sunt suficient de puternice, autonomia va putea fi menținută sau chiar crescută în circumstanțe puternic solicitante.

Koole[57] s-a sprijinit în cercetările sale pe o dimensiune propusă de Baumann şi Kuhl (2002)[58] pentru a studia diferențele individuale în modul de raportare la acțiune, care include atribute motivaționale, cognitive şi comportamentale. Mai exact, ar fi vorba despre indivizi care au tendința de a fi orientați spre acțiune, de a fi pricepuți în controlul volițional al acțiunii. Aceştia tind să aibă deprinderi de apărare volițională foarte puternice. Baza funcțională a orientării acțiunii e furnizată de o memorie extensivă, un sistem executiv central care sprijină o formă de intuiție inteligentă, bazată pe inferențe (Baumann şi Kuhl, 2002[59], care e caracterizat de activarea unor rețele de reprezentări implicite ale sinelui (Koole şi Kuhl, 2003)[60]. Funcționarea memoriei extensive e în mare parte implicită, pentru că acest sistem mnezic e mediat de mecanisme de procesare în paralel a informației. În același timp, această memorie este un sistem volițional pentru că are ca suport rețelele de prelucrare central-prefrontale care reglează comportamentul într-o manieră descendentă. Conform teoriei Interacțiunii Sistemelor de Personalitate (ISP) formulată de autorii citați, indivizii orientați către acțiune au învățat să activeze memoria extensivă când sunt confruntați cu circumstanțe solicitate. Un astfel de tip de memorie poate dispersa informația care amenință sinele în astfel de circumstanțe în mod rapid şi durabil (informația amenințătoare e mai degrabă integrată şi nu suprimată). Cealaltă categorie de indivizi, cei cu tendința de a fi orientați spre stare, au în mod obişnuit deficite voliționale şi sunt înclinați să dezactiveze memoria extensivă atunci când întâlnesc obstacole în calea auto-reglării de tip autonom. Deşi ei pot accesa această memorie atunci când primesc susținere, ei nu reuşesc să acceseze acest sistem în condiții mai solicitante.

Koole[61] face referire la mai multe cercetări ale căror rezultate au arătat că performanța în sarcină a indivizilor orientați spre acțiune e cu greu afectată de o gamă de influențe care subminează de obicei comportamentul autonom cum ar fi eşecul repetat, monotonia, presiunea performanței (Kuhl şi Beckmann, 1994)[62]. În

[56] S.L. Koole, *Volitional Shielding of The Self: Effects of Action Orientation and External Demands on Implicit Self-evaluation*, „Social Cognition", 2004, 22, p. 100–125.
[57] *Ibidem.*
[58] *Ibidem*.
[59] *Ibidem.*
[60] *Ibidem.*
[61] *Ibidem.*
[62] *Ibidem.*

schimb, aceleaşi condiţii conduc la o deteriorare a performanţei la indivizii orientaţi spre stare, la care apar ruminaţii incontrolabile, afecte negative perseverente (Kuhl şi Beckmann, 1994)[63]. Orientarea către acţiune este în concepţia autorului citat un construct global, independent de context. În plus, cercetările amintite de el indică faptul că efectele orientării către acţiune nu sunt datorate auto-eficacităţii sau expectanţelor de control, motivaţiei de realizare, extraversiunii, stimei de sine şi strategiilor de control al emoţiilor şi apar dincolo de efectele dimensiunilor de personalitate „Big Five". Concluzia sa e că efectele orientării spre acţiune par a fi atribuibile în mod unic proceselor voliţionale. Beckmann (1997)[64] demonstrează că individul orientat spre acţiune e mai puţin înclinat spre conformism decât cel orientat spre stare, mai ales în circumstanţe stresante. Kuhl şi Kazen (1994)[65] au arătat că indivizii orientaţi spre stare au tendinţa să perceapă în mod greşit că activităţile cu care au fost însărcinaţi sunt alese de ei, o tendinţă care conform acestor autori ar indica o funcţionare autonomă deficitară, iar Baumann şi Kuhl (2003)[66] arată că această tendinţă e amplificată de afectele negative. Tendinţa de auto-atribuire greşită nu a apărut însă la cei orientaţi spre acţiune.

Încercând să explice rezultatele obţinute, Koole (2004)[67] face apel la rezultatele unor cercetări recente care au stabilit că mare parte din activitatea de auto-evaluare apare inconştient, la nivele implicite (Devos şi Banaji, 2003)[68], având un rol important în auto-reglare. Conform părerii sale, auto-evaluarea implicită direcţionează acţiunea chiar şi când resursele atenţionale sunt consumate de scopurile curente şi, prin urmare, oferă o cale mai eficientă de auto-reglare decât cea reflectivă, explicită. O astfel de auto-evaluare poate conduce în urma activărilor implicite la o evaluare a sinelui ca slab şi dependent sau ca puternic şi independent în condiţiile în care apar solicitări externe. Conform ipotezei sale, impactul cerinţelor externe asupra auto-evaluărilor implicite ar fi moderate de tipul de orientare spre acţiune sau spre stare.

În ceea ce priveşte răspunsul la solicitările externe el consideră că e importantă şi o altă distincţie care se referă la două tipuri diferite de orientare către acţiune identificate de Kuhl (1994)[69]: orientare spre ameninţare (sau asociată eşecului) care mobilizează resursele de coping la apariţia afectului negativ şi orientarea spre solicitare (sau asociată deciziei), care mobilizează resursele de coping la frustrarea afectului pozitiv. Rezultatele cercetărilor au arătat că o vizualizare ameninţătoare a activat evaluările implicite ale sinelui ca slab şi

[63] *Ibidem*.
[64] *Ibidem*.
[65] *Ibidem*.
[66] *Ibidem*.
[67] *Ibidem*.
[68] *Ibidem*.
[69] *Ibidem*.

dependent la persoanele orientate spre stare, dar nu şi la cele orientate spre acţiune. Ca un efect mai puţin pregnant faţă de cazul anterior, vizualizarea ameninţătoare a redus şi evaluarea implicită a sinelui ca puternic şi independent în cazul persoanelor cu orientarea spre stare, efect care nu a apărut în cazul persoanelor cu orientarea spre acţiune. Aceste rezultate l-au condus pe Koole (2004)[70] la concluzia că persoanele orientate spre acţiune par a se apăra mai bine în faţa influenţelor care pot submina autonomia. În schimb, atunci când vizualizările nu au avut un caracter ameninţător, în condiţii de relaxare, persoanele cu orientare spre stare au avut evaluări implicite ale sinelui ca puternic şi independent la fel de mult ca şi cei cu orientare spre acţiune, existând tendinţa chiar de a-i depăşi (Kuhl şi Beckmann, 1994)[71]. În situaţiile în care participanţii au fost confruntaţi cu o răsplată în funcţie de performanţa lor în sarcină, rezultatele cercetărilor citate de Koole (2004)[72] au arătat că doar participanţii orientaţi spre acţiune au răspuns printr-o activare mai pregnantă a evaluărilor implicite ale sinelui ca puternic şi independent. La confruntarea cu răsplata contingentă faţă de performanţă nu s-au obţinut efecte asupra evaluărilor implicite ale sinelui ca slab şi dependent pentru nici unul din cele două grupe de participanţi. În schimb, atunci când răsplata prezentată nu a fost contingentă fată de performanţă a apărut, de data aceasta, un efect de facilitare a auto-evaluărilor implicite ale sinelui ca puternic şi independent doar în cazul persoanelor cu orientare spre stare.

Concluzia trasă de Koole (2004)[73] în urma acestor rezultate a fost că apărarea voliţională contribuie la funcţionarea autonomiei doar atunci când autonomia persoanei este pusă în pericol. În sprijinul tezei că această apărare voliţională e valabilă doar pentru funcţionarea autonomă vin datele care indică faptul că ea nu a apărut atunci când era ameninţată evaluarea sinelui relativă la competenţă sau relaţiile interpersonale. În plus, la vizualizarea unei persoane ameninţătoare persoanele orientate spre acţiune de tipul celei asociate ameninţării au avut o tendinţă mai pronunţată faţă de restul participanţilor de a se apăra, neformând asociaţii implicite dintre sine şi pierderea autonomiei. În schimb, la confruntarea cu o răsplată contingentă performanţei, persoanele cu orientare spre acţiune de tipul celei asociate solicitării cu care au fost confruntate au avut o tendinţă mai pronunţată faţă de restul participanţilor de a forma asociaţii implicite între sine şi afectul pozitiv legat de autonomie. Aceste rezultate l-au determinat pe Kuhl (2000)[74] să conchidă că există două forme de apărare voliţională, independente funcţional, care corespund celor două tipuri de orientare spre acţiune. Ca o dovadă că apărarea voliţională nu se realizează prin intermediul unor intenţii conştiente sunt datele care indică faptul că efectul apărării voliţionale nu a fost

[70] *Ibidem*.
[71] *Ibidem*.
[72] *Ibidem*.
[73] *Ibidem*.
[74] *Ibidem*.

prezis de deprinderile de reglare conştientă a stărilor afective (Gros şi John, 2002)[75]. Pe baza rezultatelor prezentate mai sus Koole (2004)[76] trage următoarele concluzii generale. În primul rând, efectele subminatoare ale solicitărilor externe pot să apară mai ales la persoanele cu orientare spre stare pentru că acestea sunt incapabile să se apere în faţa influenţelor externe. În schimb, în cazul persoanelor cu orientare spre acţiune solicitările externe duc la o exprimare mai accentuată a comportamentului autonom. În al doilea rând, se poate spune că pentru a menţine autonomia, condiţiile care sunt cerute depind de resursele de coping ale individului. Cât timp individul are resurse suficiente de coping (fiind o persoană orientată spre acţiune) el poate transforma solicitările externe în provocări şi astfel contribuie pozitiv la funcţionarea autonomă. Când individul nu are resurse suficiente de coping (fiind o persoană orientată spre stare) cerinţele externe pot fi dăunătoare funcţionării autonome. În schimb, în absenţa solicitărilor externe, cele două categorii de persoane pot funcţiona cel puţin la fel de autonom. Diferenţa critică dintre cele două categorii pe care o evidenţiază Koole este aceea a unei reglări interne sau externe a funcţionării autonome. Persoanele cu orientare spre acţiune ar avea tendinţa de a regla intern sinele autonom, sinele având autonomie maximă atunci când solicitările externe sunt crescute. Persoanele cu orientare spre stare ar avea tendinţa de a regla extern sinele autonom, astfel încât în circumstanţe ostile, accesul către reprezentarea unui sine autonom este blocat, dar în circumstanţe favorabile acest acces se deblochează. Mai mult, datele indică şi o tendinţă ca în condiţii de relaxare, persoanele cu orientare spre stare, comparativ cu cele orientate spre acţiune, să poată să beneficieze mai mult de sprijinul oferit din exterior pentru activarea unei asociaţii implicite între sine şi autonomie. Am realizat o prezentare relativ extinsă a studiului lui Koole (2004)[77] pentru că acesta acoperă mai mulţi factori din cei menţionaţi în schema din Figura 1 şi mai ales prezintă date în sprijinul interacţiunilor dintre ei, oferind o imagine mai în detaliu a unor posibile mecanisme ale comportamentului autonom în diverse contexte. În primul rând, se poate observa o suprapunere parţială între conceptul de autonomie ca trăsătură de personalitate şi constructul de persoană orientată spre acţiune. În cadrul factorului etichetat „nivelul de structurare a psihicului" am prevăzut şi structurarea unor trăsături de personalitate în cadrul acestuia. Printre acestea, autonomia ca trăsătură de personalitate şi orientarea spre acţiune pot fi considerate printre cele mai importante. De asemenea, emergenţa unor astfel de trăsături pare fi asociată unor tipuri de structurare a sinelui care permit sau nu o funcţionare autonomă în condiţii de solicitări externe crescute sau în condiţii de relaxare. De asemenea, cele două tipuri de structurare a psihicului pot fi asociate cu factorul resurse prin aceea că ele sunt legate de resursele de coping disponibile unei persoane la confruntarea cu solicitările externe. Ele sunt legate şi de modul de percepţie asupra propriilor

[75] *Ibidem*.
[76] *Ibidem*.
[77] *Ibidem*.

resurse prin tipul de evaluări implicite ale sinelui pe care le facilitează în condiții specifice. Pe de altă parte, așa cum s-a văzut mai sus, tipul de orientare influențează si percepția constrângerilor de ordin extern, persoanele cu orientare externă tinzând să atribuie în mod fals realizarea unei cerințe externe ca fiind consecința unei inițiative personale. Apărarea voliționalã şi evaluările implicite ale sinelui au consecințe şi la nivelul factorului care se referă la reacțiile cognitive şi afective ale persoanei la percepția propriului comportament.

- Aceeaşi problematică ca cea prezentată mai sus, aceea a factorilor implicați în depăşirea obstacolelor în realizarea unei acțiuni pentru a păstra caracterul său autonom, apare şi într-un studiu realizat de Oettingen, Hönig şi Gollwitzer[78]. Autorii citați au plecat de la ceea ce numesc ei teorii moderne ale scopurilor care includ afirmația că variabilele motivaționale ale fezabilității şi dezirabilității nu sunt singurele care determină un comportament. Alături de ele ar contribui şi modul în care o persoană încadrează scopurile şi modul în care e auto-reglată urmărirea scopurilor. Se poate deduce că afirmațiile de mai sus se pot aplica şi cazului particular al comportamentului autonom. Oettingen et al.[79] disting mai multe căi de fixare a scopurilor. Prima ar fi aceea în care fixarea scopului se bazează pe expectanță, pe contrastul dintre viitorul dorit şi realitatea prezentă. A doua cale de fixare se concentrează doar pe viitorul dorit (de cele mai multe ori unul fantezist) şi este independentă de expectanțe. A treia cale de fixare se concentrează exclusiv pe realitatea negativă, prezentă, şi este şi ea independentă de expectanțe. În primul caz, accesibilitatea simultană a cogniților asociate viitorului dorit şi realității prezente permite activarea constructului relațional că realitatea e un „obstacol" în îndeplinirea viitorului şi, prin urmare, apare trăirea necesității schimbării realității. În al doilea caz, Oettingen et al.[80] consideră că individul nu reuşeşte să recunoască faptul că realitatea e un obstacol pentru viitor şi, prin urmare, nu simte necesitatea de a acționa şi expectanțele privind reuşita nu sunt nici activate, nici folosite. Angajamentul în realizarea fanteziei reflectă, după autorii citați, doar o motivare implicită, declanşată de reprezentarea viitorului dorit, aflându-se la un nivel moderat care e independent de şansele de succes percepute. Ca urmare, indivizii se vor strădui prea mult când şansele de reuşită sunt reduse şi nu vor încerca suficient când şansele de reuşită sunt mari. În al treilea caz, arată Oettingen et al.[81], se ajunge doar la ruminații continue pentru că nu există un viitor pozitiv care să direcționeze acțiunea şi, prin urmare, nu va exista nevoia de acțiune şi nici nu vor fi activate sau folosite expectanțele privind reuşita. În consecință, angajamentul va fi moderat şi va fi independent de şansele de reuşită, ducând fie la

[78] G. Oettingen, G. Hönig, P.M. Gollwitzer, *Effective Self-Regulation of Goal Attainement*, „International Journal of Educational Research", 2000, 33, p. 705–732.
[79] *Ibidem*.
[80] *Ibidem*.
[81] *Ibidem*.

eforturi prea mari, fie prea mici față de şansele de reuşită. Oettingen et al.[82] prezintă date care susțin cele menționate mai sus. Ei consideră contrastul mintal ca o procedură auto-reglatorie esențială, care asigură un angajament în sarcină adecvat contextului. Consider că cele trei căi de fixare a scopurilor ar putea fi puse în legătură cu nivele diferite de structurare a psihicului, primul tip de cale putând fi asociat mai degrabă cu niveluri ridicate de structurare şi maturizare psihică, iar al doilea fiind mai degrabă o cale imatură, caracteristică unui psihic mai puțin structurat. O altă concluzie care s-ar putea trage este şi că percepția propriilor competențe ar avea relevanță doar în situația în care scopul se fixează prin contrast mintal. Studiul lui Oettingen et al.[83] evidențiază, de asemenea, şi rolul pe care modul de percepție a mediului şi a caracteristicilor sale îl are în auto-reglarea acțiunii şi, implicit, pe care l-ar putea avea pentru comportamentul autonom, dat fiind că ignorarea realității prezente poate duce la un deficit în auto-reglare şi, prin urmare, şi la un comportament autonom mai puțin stabil. În plus, când în desfăşurarea unei acțiuni, autonomia în desfăşurarea sa devine un scop în sine, s-ar putea presupune că vor reuşi să aibă un comportament autonom stabil acele persoane care reuşesc să combine situația prezentă privitoare la propria autonomie (reacționând la percepția propriului comportament) cu dorința relativ la dobândirea ei.

– Mediul extern şi percepția acestuia se referă şi la ceea ce Ajzen şi Fishbein[84] numesc convingeri normative, care exprimă presiunea socială de a executa sau nu un comportament. Acest element, conform autorilor citați, influențează percepția raportului cost-beneficii privitoare la executarea comportamentului.

– Atitudinile nu vor influența desfăşurarea autonomă a unei acțiuni numai în mod direct, ci şi indirect, prin influențarea modului de percepție (Fazio, 1990)[85] a propriilor resurse, a cerințelor şi oportunităților mediului şi a importanței autonomiei.

– Între mediul social al unui individ, mai precis între modul de percepție a acestuia, şi nivelul de dezvoltare a sinelui se poate stabili fie o relație sinergică, în care există un sprijin reciproc, fie o relație de competiție, în care se subminează reciproc. Shahar, Henrich, Blatt, Ryan şi Little[86] arată că dacă mediul social furnizează experiențe care cresc sentimentul de siguranță al unui copil, atunci acesta va fi capabil să exploreze mai liber mediul extern şi intern şi, în consecință, îşi va dezvolta un sentiment al sinelui mai complex, mai autonom, care în schimb va favoriza dezvoltarea unor deprinderi relaționale mai bune, răspunsul mediului

[82] *Ibidem*.
[83] *Ibidem*.
[84] I. Ajzen, M. Fishbein, *op. cit.*
[85] *Ibidem*.
[86] G. Shahar, C.C. Henrich, S.J. Blatt, R. Ryan, T.D. Little, *Interpersonal Relatedness, Self-Definition, and Their Motivational Orientation During Adolescence: A Theoretical and Empirical Investigation*, „Developmental Psychology", 2003, 39, p. 470–483.

social la astfel de deprinderi fiind astfel încât va întări pe mai departe sentimentul siguranței. Se poate deduce că atunci când mediul social nu oferă siguranță, dezvoltarea sinelui autonom va fi influențată negativ de acesta şi, prin urmare, autonomia sinelui va tinde să se dezvolte în afara contextului social, prin evitarea relațiilor sociale. La fel, motivația autonomă a unei acțiuni va fi favorizată, întărită, de un mediu care promovează sentimentul de competență, de autonomie, pentru că relaționarea cu un astfel de mediu permite internalizarea valorilor. În schimb un mediu social care favorizează dependența şi auto-criticismul va predispune individul la o motivație mai puțin autonomă. Doar competența în sine sau nevoia de competență nu asigură, după Ryan şi Deci (2000)[87], auto-reglarea şi un comportament autonom. Ceea ce contează e sentimentul competenței, percepția asupra acesteia, sentiment care poate fi favorizat de un mediu social adecvat. Bagtos şi Leadbeater (1994)[88] consideră că premisele unor relații sociale maladaptative, care împiedică desfăşurarea autonomă a comportamentelor, sunt puse în primii ani de viață de tipul de ataşament care se structurează atunci. Dependența în relațiile interpersonale ar fi promovată de un ataşament nesigur anxios, iar auto-criticismul de ataşamentul nesigur evitant.

Scopul lucrării de față a fost în principal acela de a aduce argumente de ordin teoretic şi empiric în favoarea unui model al comportamentului automat pe care l-am conturat într-o lucrare anterioară[89]. Nu s-a dorit însă a fi o prezentare exhaustivă a literaturii de specialitate legată de tematica abordată. Am considerat a fi mai utilă o concentrare a asupra acelor studii recente, cum sunt cele ale lui Koole (2004)[90] şi Oettingen et al. (2003)[91], care consider că au reuşit să depăşească stadiul unei investigări globale a mecanismelor implicate în auto-determinarea acțiunii, ajungând la o abordare mai analitică, de investigare a factorilor implicați şi a legăturilor dintre ei şi, mai cu seamă, de a diferența între efectele lor în funcție de caracteristicile mediului intern şi extern. S-ar putea conchide că în această direcție ar trebui să se îndrepte cercetările preocupate de studiul comportamentelor autonome.

[87] *Ibidem*.
[88] *Ibidem*.
[89] L. Faiciuc, *op. cit.*
[90] S.L. Koole, *op. cit.*
[91] G. Oettingen, G. Hönig, P.M. Gollwitzer, *op. cit.*